

تحلیلی بر وضعیت ساختار فضایی شهر صنعتی آبادان

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۰/۰۷/۰۶ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۰/۰۹/۱۲

صادق بشارتی فر* (استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ماهشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، ماهشهر، ایران)

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف تحلیل نقش صنعت در ساختار فضایی شهر آبادان انجام شده و از نظر هدف، کاربردی و از حیث ماهیت و روش، توصیفی - تحلیلی می‌باشد. شیوه گردآوری داده‌ها از دو روش اسنادی و روش میدانی می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش محلات ۳۹ گانه شهر آبادان است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل‌های آماری کمی تصمیم‌گیری‌های چند معیاره تاپسیس، آنتروپی شانون، تحلیل خوشه‌ای، آزمون رتبه‌ای فریدمن، تحلیل مسیر و آزمون t مستقل استفاده گردید. نتایج حاکی از آن می‌باشد که عامل مسأله‌ساز در دگرگونی ساختار فضایی شهر آبادان، صنعت نفت و شکل‌گیری فعالیت‌ها و کاربری وابسته به آن بوده، که سبب شکل‌گیری و قطبی شدن ساختار فضایی محلات شرکت نفتی و سایر محلات شهری گردید و تأثیرات این شکل از توسعه و توزیع نابرابر در دسترسی به شاخص‌های اقتصادی ایجاد نوعی دوگانگی در ساختار فضایی شهر را به دنبال داشته است.

واژه‌های کلیدی: تحلیل، صنعت نفت، نقش، ساختار فضایی، شهر آبادان.

مقدمه

از سال ۱۹۹۰ جهان شاهد افزایش جمعیت در مناطق شهری است. در این سال ۴۳ درصد از جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کنند که در سال ۲۰۱۵ این رشد به ۵۴ درصد رسیده است (احد نژاد روشتی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۴). یکی از بخش‌هایی که با ساختار فضایی شهرها و تحولات آن درهم تنیده شده است مؤلفه اقتصاد می‌باشد و به تبع آن در کشورهای با اقتصاد نفتی از جمله ایران یکی از عوامل اساسی است که به صورت مستقیم و غیرمستقیم مکانیزم‌ها و مناسبات شهری را متأثر می‌سازد (خیرالدین و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۸). شهر آبادان از این قاعده مستثنی نیست. ساخت پالایشگاه آبادان در سال ۱۹۱۰ آغاز و در سال ۱۹۱۲ پایان می‌یابد (فرید، ۱۳۸۷: ۵۸۷). پیدایش نفت در خوزستان عامل اصلی شکل‌گیری شهر جدید آبادان شد. این شهر صنعتی یکی از بزرگترین و مهم‌ترین شهرهای جدید ایجاد شده در قرن بیستم، در ایران است که با پیش‌بینی پذیرا شدن جمعیتی بالغ بر ۳۰۰ هزار نفر ایجاد شد (مشهدی زاده دهاقانی، ۱۳۷۸، ۵۰۶). سرعت رشد شهر با بالارفتن ظرفیت پالایشگاه، افزایش یافت. شکل‌گیری بی‌نظم و خود به خودی بافت شهر در کنار محلات برنامه‌ریزی شده و طراحی شده‌ی شرکتی، سبب دوگانگی‌های در کل ساختار فضایی شهر چه به لحاظ فضایی - اجتماعی و چه از نظر مدیریتی شد (طرح بهسازی و نوسازی بافت فرسوده آبادان، ۱۳۸۸، ۳۵-۳۴). در این پژوهش تلاش می‌شود تا نقش عامل صنعت نفت در توسعه ساختار فضایی شهر آبادان را از منظر اقتصادی مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. بر این اساس پژوهش حاضر درصد پاسخگویی به پرسش زیر می‌باشد که

۱- آیا صنعت نفت در ساختار فضایی - اقتصادی شهر آبادان نقش داشته است؟

مبانی نظری پژوهش**ساختار فضایی شهر**

ساختار فضایی شهر از آرایش و سازماندهی پدیده‌های اقتصادی، اجتماعی و تکوین، شبکه‌ها، نحوه و چگونگی استقرار سکونتگاه‌ها که خود نتیجه فرایندهای طبیعی، اجتماعی و اقتصادی است، بوجود می‌آید. (آسایش و مشیری، ۱۳۸۷، ۷۲). در واقع ساختار مناسب، تبلور - فضایی عملکردی عوامل سازنده آن است متضمن متعادل و کارایی بهینه می‌باشد (عباسی ورکی و همکاران، ۲۰۱۴: ۶۰). شکل‌گیری ساختار فضایی - کالبدی شهرها بازتاب و برآیند طرز فکرها، بینش‌ها و اندیشه‌های متفاوتی است که در مکانها و زمان‌های مختلف حاکم بوده است و این بینش‌های متفاوت ساخت‌های شهرهای متفاوتی را ایجاد می‌کنند (Housing, 2003, p: 86). ساختار فضایی - کالبدی هر شهر به گذشته آن و عوامل و حوادثی مربوط می‌شود که شرایط

محیط را در طول زمان برای ایجاد و برقراری آن بوجود آورده است (بشارتی فر و و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۶۶). تحولات فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی قرن نوزدهم و بیستم متأثر از مدرنیسم گسترش سریع شهرها و پیدایش کلانشهرها را موجب شده و تغییرات بنیادی را در ساختار و سازمان فضایی - کالبدی آنها بوجود آورده است (Jenks, M, 2000, p:54). بررسی نقش عوامل گوناگون در شکل دهی - تحولات شهرها بویژه از لحاظ کالبدی - فضایی مقوله‌ای مهمی در مطالعات نوین جغرافیا به شمار می‌رود (سجادی و همکاران، ۱۳۸۶، ۱). به طور کلی ساختار فضایی شهر را می‌توان در چهار مؤلفه کلی تعریف کرد: اول توزیع فضایی جمعیت آن گونه که توسط داده‌های (سرشماری) ثبت شده است و فرایندهای اقتصادی و اجتماعی را در بردارد (Cruz, 2004, p:21). دوم الگوی جابه‌جایی‌های صورت گرفته توسط مردم وقتی محل سکونتشان به محل کار، مدرسه، مغازه‌ها و محفل‌های اجتماعی و به هر جای دیگری که در آنجا فعالیت اجتماعی و اقتصادی دارند، می‌روند. به گونه‌ای که افراد برای تأمین نیازهای اساسی خود مجبور به طی مسافت‌های طولانی به ویژه با اتومبیل شخصی می‌باشند). شیخ زاده، ۱۳۹۰: ۲۷۶). سوم، ساختار فضایی در ارتباط با نیروی اشتغال و مصرف‌کنندگان واحدهای اقتصادی قرار می‌گیرد به طوری که در اطراف هسته‌ها، واحدهای فعالیتی و جمعیتی شکل می‌گیرند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷، ۲۱). چهارم در کنار این مؤلفه‌های مطرح شده باید جریان اطلاعات را نیز لحاظ نمود؛ زیرا تغییر در اقتصادهای پیشرفته از شیوه سنتی تولید کالا به سمت توسعه شرکت‌های تولیدکننده خدمات تخصصی (APS) با اطلاعات سر و کار دارند. (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷، ۲۱). بنابراین طراحی ساختار فضایی که بتواند خود را با شرایط موجود و آتی شهر تطبیق دهد و در عین حال پایدار باشد، از اهمیت بسیاری برخوردار است. به طوری که دگرگونی‌های ساختار فضایی - کالبدی محیط‌های شهری و هدایت آنها به سوی همسازی و تعادل فضایی، در ابعاد مختلف کالبدی، اجتماعی و اقتصادی امری ضروری است و از ناپایداری و نابرابری فضایی جلوگیری می‌شود این در حالی که امروزه علیرغم تشدید مسایل و معضلات متعدد ناشی از گسترش سریع شهرنشینی، سیر تکاملی ساختار فضایی و فرم شهری، اغلب مورد پایش قرار نمی‌گیرد (Bertaud, 2003, 260).

جدول (۱). خلاصه‌ای از تحقیقات انجام شده در زمینه پیشینه تحقیق

نتیجه	محقق (گان) و سال
به وضعیت کشور امارات متحده قبل و بعد از صنعتی شدن می‌پردازد و به این نتیجه دست یافت که صنعت نفت باعث دگرگونی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شده و جامعه بدوی این منطقه را به مجموعه‌ای از ایالت‌ها و شهرهای مدرن تبدیل نمودند بگونه‌ای که قبل از اکتشاف نفت نقش اصلی مردم کشور صید مروارید، ماهیگیری، تجارت و ساخت کشتی بوده اما بعد از زمان کشف نفت	شهاب غانم (۲۰۰۲)

تکیه‌های اصلی اقتصاد سرمایه گذاری در زیربناها، راهها، بنادر، فرودگاهها، تولید برق و زیر بناهای اجتماعی بوده است.	
در مقاله‌ای به توسعه و تغییرات در استان‌های شرق عربستان سعودی می‌پردازد. نتایج بدست آمده نشان داده که بزرگترین ذخایر نفتی جهان در این قسمت سبب تبدیل شدن عربستان از کشور بیابان نشین به کشور مدرن صنعتی شده و از خصوصیات مهم تغییرات فضایی، شهرنشینی، صنعتی شدن و زیر بناهای توسعه بوده است	بارث و کویل ^۱ (۱۹۸۶)
در رساله‌ی دکتری تحت عنوان صنعتگری تحولات شهرنشینی اراک تأکید بر تأثیرات متقابل شهر اراک و شهر صنعتی به این نتیجه رسیده است هرچند در شهر اراک صنعت محور تحول اشتغال شهر بوده، ولی تغییرات لازم را در بخش خدمات شهری ایجاد نکرده است. زیرا که با توجه به نسبت شاغلان پایه و تبعی در اراک دو سوم تعداد معادل فرصت‌های شغلی در بخش خدمات همپای صنعت ایجاد نشده است.	سلیمانی مهر نجان‌ی (۱۳۷۲)
در رساله‌ی دکتری به تأثیرات اقتصادی- فضایی شهرک‌های صنعتی بر منطقه تهران بزرگ نمونه موردی غرب و جنوب غربی پرداخته و به این نتیجه دست یافت که جابه چایی صنعت در فضای شهری علاوه بر تأثیرگذاری بر منطقه و شهر تهران تحت تأثیر سیاست و قوانین طرح‌های شهری در مرکز قرار گرفته و آثار و نتایج از کارکرد به صورت آثار اقتصادی، جمعیتی و فضایی ظاهر شده است	توکلی نیا (۱۳۷۹)

منبع: یافته‌های پژوهش

روش شناسی پژوهش

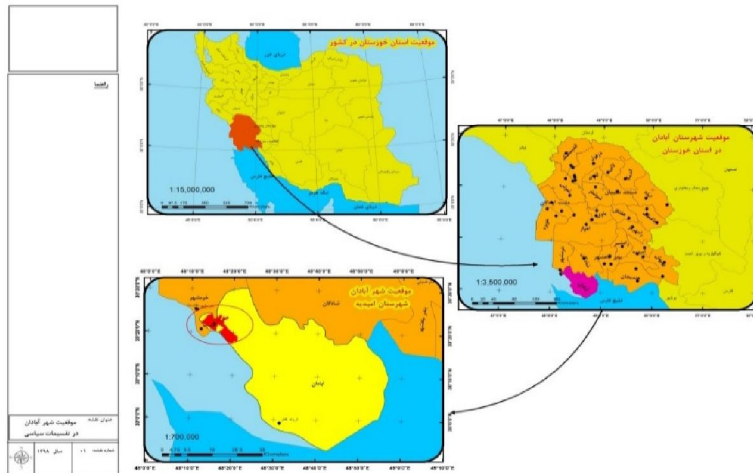
نوع تحقیق کاربردی و رویکرد حاکم بر فضای تحقیق توصیفی- تحلیلی و همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش بر اساس تقسیمات کالبدی طرح تفصیلی (۱۳۹۰) شهر آبادان^۲ محله شهری که طبق آخرین نتایج سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵ حدود ۱۹۵۳۲۴ نفر و مساحتی بالغ بر ۵۲۳۵ هکتار می‌باشد. برای جمع‌آوری داده‌ها از دو روش اسنادی (اطلاعات مرکز آمار ایران) و روش میدانی ابزار پرسشنامه استفاده شده است. با استفاده از فرمول کوکران با توجه به تعداد خانوار در هر ناحیه شهری حجم نمونه تعیین گردید. سپس در محلات شهری به نسبت تعداد خانوارشان از کل خانوار هر ناحیه سهم توزیع پرسشنامه مشخص و با استفاده از روش تصادفی ساده پرسشنامه بین خانوارهای هر محله توزیع شدند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از مدل‌های کمی برنامه‌ریزی از جمله تصمیم‌گیری‌های چند معیاره تاپسیس، انترویی شانون، تحلیل خوشه‌ای، آزمون رتبه‌ای فریدمن، معادلات ساختاری (تحلیل مسیر) و تحلیل‌های آماری استفاده شده است.

^۱ -Koil Barth

^۲ -بر اساس طرح تفصیلی ۱۳۹۰ شهر آبادان تعداد محلات ۴۴ محله بوده که ۵ محله از آنها بخاطر نبود جمعیت و اینکه در نتایج خللی وارد نمایند حذف و جامعه آماری ۳۹ محله منظور گردید.

قلمرو پژوهش

شهر آبادان با جمعیت ۱۹۵۳۲۴ (طبق سرشماری ۱۳۹۵) مرکز شهرستان آبادان در جنوب غربی کشور در مختصات جغرافیایی ۴۸ درجه و ۲۱ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۳ دقیقه طول شرقی و ۳۰ درجه و ۲۵ دقیقه تا ۳۰ درجه ۱۷ دقیقه عرض شمالی واقع شده است (شیرازی، ۱۳۹۲، ۱).

شکل (۱) موقعیت شهر آبادان در تقسیمات سیاسی کشور

منبع: ترسیم نگارندگان ۱۳۹۹، بر اساس نقشه طرح تفصیلی شهر آبادان ۱۳۹۹

یافته‌های پژوهش

محاسبه اوزان آنترویی شاخص مورد مطالعه جهت انجام مدل تاپسیس ابتدا به روش آنترویی شانون وزن هر کدام از شاخص‌های اقتصادی انجام شده است.

جدول (۲) اوزان آنترویی شاخص‌های اقتصادی

وزن	شاخص
۰/۰۲۸۸۰۳۵۹	درصد اشتغال
۰/۱۱۷۱۰۰۶۴	درصد بیکاری
۰/۰۰۷۳۶۰۲۱	نرخ فعالیت عمومی
۰/۰۳۷۱۲۱۴	بار تکفل
۰/۴۶۱۳۴۷۷۷	قیمت زمین مسکونی به متر مربع (ریال)
۰/۳۴۸۳۶۶۳۹	درآمد افراد خانوار به تومان

منبع: محاسبات نگارنده

نتایج محاسبه اوزان نشان داده که در بین شاخص‌های اقتصادی بیشترین وزن به دو معیار قیمت زمین مسکونی و درآمدهای افراد خانوار می‌باشد که بر این اساس می‌توان گفت که این شاخص‌ها بیشترین تفاوت و شکاف را در بین محلات شهری آبادان بوجود آورده است.

رتبه‌بندی محلات شهری آبادان براساس شاخص اقتصادی در مدل تاپسیس

جدول (۳) رتبه‌بندی محلات شهر آبادان بر اساس مدل تاپسیس

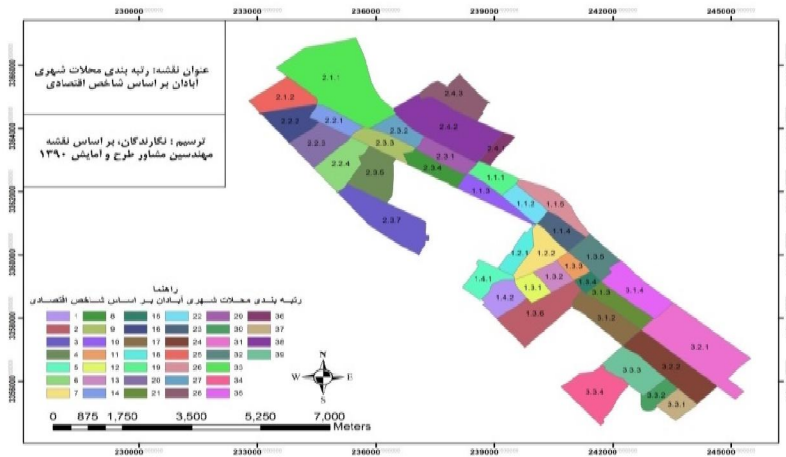
رتبه	نمره تاپسیس	محلات	رتبه	نمره تاپسیس	محلات ^۱
۲۰	۰/۲۸۵۱۴۳۱۷۹	فاز دو (۲،۲،۳)	۱۹	۰/۳۰۰۲۴۸۶۸۳	بهار (۱،۱،۱)
۶	۰/۵۱۰۸۲۸۵۱۲	امیر آباد (۲،۲،۴)	۲۲	۰/۲۶۰۵۳۳۸۳۳	کوی بهار (۱،۱،۲)
۲۹	۰/۱۷۹۲۵۷۹۷۷	بهار غربی (۲،۳،۱)	۱۰	۰/۴۱۸۹۵۱۳۵۸	قدس شرکتی (۱،۱،۳)
۲۷	۰/۱۸۲۱۵۶۱۱۶	فیه (۲،۳،۲)	۲۳	۰/۲۵۵۰۶۴۳۹۹	کفیشیه (۱،۱،۴)
۹	۰/۴۶۴۵۱۱۸۷۳	منازل شرکتی (۲،۳،۳)	۲۶	۰/۱۸۹۷۷۴۸۷۹	جزیره شادمانی (۱،۱،۵)
۸	۰/۴۹۸۲۳۰۸۱۴	فر آباد (۲،۳،۴)	۱۸	۰/۳۰۴۵۰۶۸۹۱	کارگر یک (۱،۲،۱)
۴	۰/۷۲۷۷۸۷۸۴۴	هلال بریم (۲،۳،۵)	۷	۰/۵۰۴۵۱۲۷۶۶	کارگر دو (۱،۲،۲)
۳	۰/۷۸۸۳۲۶۴۶۲	بریم (۲،۳،۷)	۱۲	۰/۳۶۶۰۲۶۵۴	احمد آباد جنوبی (۱،۳،۱)
۳۶	۰/۱۳۳۵۵۷۹۶۶	سلیج شرقی (۲،۴،۱)	۱۳	۰/۳۴۷۴۷۶۷۵۶	احمد آباد شمالی (۱،۳،۲)
۳۸	۰/۱۲۰۷۴۶۲۱۹	سلیج غربی (۲،۴،۲)	۱۱	۰/۳۷۳۱۵۰۹۱	کوی کارون (۱،۳،۳)
۲۸	۰/۱۷۹۹۶۰۰۰۵	کوی فرهنگیان (۲،۴،۳)	۱۵	۰/۳۲۱۵۶۲۱۷۳	دریا (۱،۳،۴)
۱۷	۰/۳۰۵۳۵۵۷۹۴	کوی پولیس (۳،۱،۲)	۳۲	۰/۱۶۲۶۶۶۵۷۲	سده (۱،۳،۵)
۲۱	۰/۲۸۵۰۵۵۹۳۵	ذولفقاری (۳،۱،۳)	۲	۰/۸۹۳۹۶۰۷۵	بوارده (۱،۳،۶)
۳۵	۰/۱۵۲۰۹۲۱۷	جمشید آباد (۳،۱،۴)	۵	۰/۶۱۳۱۴۴۹۹	سیکلین (۱،۴،۱)
۳۱	۰/۱۶۳۳۱۰۵۷۱	الوانیه (۳،۲،۱)	۱	۰/۸۹۶۵۸۰۸۳۶	امیری (۱،۴،۲)
۲۴	۰/۲۰۵۴۹۱۲۳	ذولفقاری (۳،۲،۲)	۳۳	۰/۱۶۰۸۷۹۴۱۴	کوی ملت (۲،۱،۱)
۳۷	۰/۱۳۰۲۱۹۹۹۱	کوی میثاق (۳،۳،۱)	۲۵	۰/۲۰۵۰۸۹۵۴۳	فاز چهار (۲،۱،۲)
۳۰	۰/۱۶۶۳۳۳۷۲۵	سر د خانه (۳،۳،۲)	۱۴	۰/۳۲۲۹۳۶۴۴۱	شاه آباد (۲،۲،۱)
۳۹	۰/۰۵۲۱۰۲۰۷۵	شطیط (۳،۳،۳)	۱۶	۰/۳۱۳۰۷۴۶۲۲	فاز سه (۲،۲،۲)
			۳۴	۰/۱۵۲۶۵۵۰۴۷	ولیعصر (۳،۳،۴)

منبع: محاسبات نگارنده

بر اساس نتایج بدست آمده در شاخص‌های اقتصادی محلاتی از قبیل: بوارده، بریم، سیکلین با بیشترین اختلاف و صرفاً بخاطر وابسته بودن به شرکت نفت نسبت به سایر محلات شهری در سطوح بالا و با رتبه بیشتری قرار بگیرند. واقع شدن محلاتی همچون امیری و محله

^۱- اعداد محلات به ترتیب از راست به چپ معادل منطقه، ناحیه و محله می‌باشند.

امیر آباد در سطح بالای توسعه به علت مرکز تجاری- خدماتی C.B.D و سکونت محل اقشار جامعه پزشکان، دانشگاهیان و فرهنگیان می‌باشد.

شکل (۲) رتبه‌بندی محلات شهری آبادان بر اساس شاخص اقتصادی..منبع: یافته‌های پژوهش

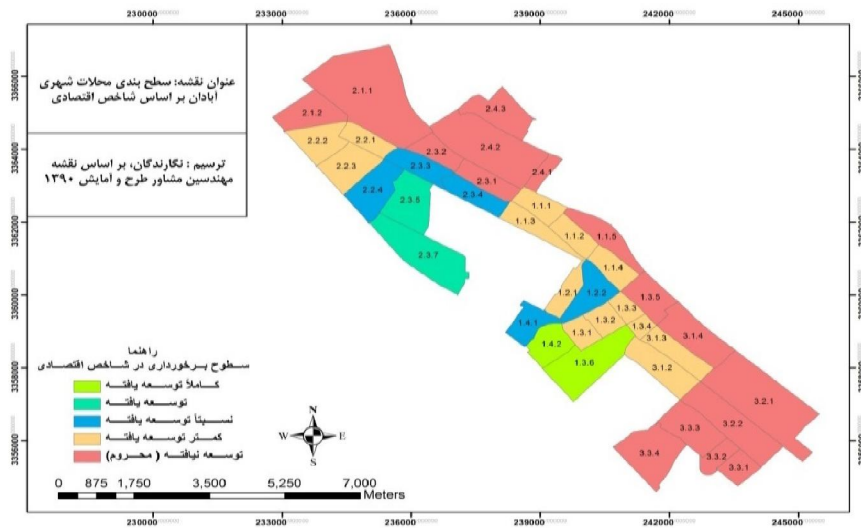
سطح‌بندی محلات شهری آبادان با استفاده از مدل تحلیلی خوشه ای

در این قسمت بر اساس خروجی مدل تاپسیس (نمرات تاپسیس) مدل تحلیل خوشه‌ای اجرا شده است.

جدول شماره (۴) سطح‌بندی محلات شهری آبادان بر اساس شاخص اقتصادی

محللات	تعداد	سطوح توسعه یافتگی
بوارده - امیری	۲	کاملاً توسعه یافته
بریم - هلال بریم	۲	توسعه یافته
کارگر دو - سیکلین - امیر آباد - منازل شرکتی - فرآباد -	۵	نسبتاً توسعه یافته
بهار - کوی بهار - قدس شرکتی - کفیشیه - کارگر یک - احمد آباد جنوبی - احمد آباد شمالی - کوی کارون - دریا - شاه آباد - فاز سه - فاز دو - کوی پلیس - ذولفقاری (۳,۱,۳)	۱۴	کمتر توسعه یافته
جزیره شادمانی - سده - کوی ملت - فاز چهار - بهار غربی - فیه - سلیج شرقی - سلیج غربی - کوی فرهنگیان - جمشید آباد - الوانیه - ذولفقاری - کوی میثاق - سردخانه - شطیپ - ولیعصر	۱۶	توسعه نیافته (محروم)

منبع: یافته‌های تحقیق

شکل (۳) سطح بندی محلات شهری آبادان بر اساس شاخص اقتصادی

منبع: یافته‌های پژوهش

در شاخص اقتصادی بیشترین سطح مربوط به سطح کمتر توسعه یافته با تعداد ۱۶ محله و سطح محروم یا توسعه نیافتگی با ۱۴ محله قرار دارد که این مسئله به خاطر قرارگیری تعداد زیادی از محلات در حاشیه شهر که عمدتاً در بخش کشاورزی، صید ماهی با بافت روستایی و مهاجرنشین می‌باشند. که البته تعدادی از این محلات که عمدتاً شالوده و شکل‌گیری آنان ناشی از صنعت نفت بوده بعضاً در این سطوح قرار دارند و به نوعی می‌توان گفت یک نوع جدایی‌گزینی اقتصادی بر اساس قشریندی و نابرابری‌های فضایی از حیث شاخص اقتصادی را در سطح شهر آبادان به دنبال داشته است. محله بورده به همراه محله امیری در سطح کاملاً توسعه یافته و محلات بریم و هلال بریم در سطح توسعه یافته قرار دارند. بنابراین به خوبی مشخص می‌شود که به جز محله امیری، کلیه محلات قرار گرفته در سطوح کاملاً توسعه یافته و توسعه یافته جزء محلات وابسته به صنعت نفت (بورده، بریم و هلال بریم) هستند

سنجش معنی‌داری تفاوت‌های موجود میان محلات شهری با استفاده از آزمون فریدمن

در ادامه برای اینکه مشخص شود که اهمیت و رتبه‌ی کدام یک از محلات شهری در هر شاخص بیشتر است، از آزمون فریدمن استفاده شده است (کلانتری، ۱۳۹۲: ۳۳).

جدول (۵) نتایج تحلیل واریانس فریدمن برای شاخص اقتصادی

میانگین	محلات	میانگین	محلات	میانگین رتبه‌ها	محلات
۶/۳۳	هلال بریم (۵/۳/۲)	۹/۸۳	سیکلین (۱/۴/۱)	۱۶	بهار (۱/۱/۱)
۱/۶۵	بریم (۷/۳/۲)	۷/۵	امیری (۲/۴/۱)	۱۳/۳۳	کوی بهار (۲/۱/۱)
۳۴/۲۵	سلیج شرقی (۱/۴/۲)	۲۸/۶۷	کوی ملت (۱/۱/۲)	۱۹/۹۲	قدس شرکتی (۳/۱/۱)
۳۴/۵۸	سلیج غربی (۲/۴/۲)	۲۸/۵	فاز چهار (۲/۱/۲)	۲۰/۸۳	کفیشیه (۴/۱/۱)
۲۰/۱۷	کوی فرهنگیان (۳/۴/۲)	۲۴/۹۲	شاه آباد (۱/۲/۲)	۲۰/۰۸	جزیره شادمانی (۵/۱/۱)
۱۵/۵	کوی پولیس (۲/۱/۳)	۸/۸۳	فاز سه (۲/۲/۲)	۱۹/۳۳	کارگر یک (۱/۲/۱)
۱۶/۰۸	ذولفقاری (۳/۱/۳)	۲۲/۱۷	فاز دو (۳/۲/۲)	۱۲/۵۸	کارگر دو (۲/۲/۱)
۲۷/۶۷	جمشید آباد (۴/۱/۳)	۶/۴۲	امیر آباد (۴/۲/۲)	۸/۲۵	احمد آباد جنوبی (۱/۳/۱)
۲۶/۹۲	الوانیه (۱/۲/۳)	۲۵/۷۵	بهار غربی (۱/۳/۲)	۱۹/۳۳	احمد آباد شمالی (۲/۳/۱)
۱۸/۶۷	ذولفقاری (۲/۲/۳)	۲۷/۷۵	فیه (۲/۳/۲)	۱۲/۳۳	کوی کارون (۳/۳/۱)
۳۶/۶۷	کوی میثاق (۱/۳/۳)	۲۱/۱۷	منازل شرکتی (۳/۳/۲)	۲۶/۴۲	دریا (۴/۳/۱)
۳۳/۵۸	سر د خانه (۲/۳/۳)	۲۲/۹۲	فر آباد (۴/۳/۲)	۲۳/۰۸	سده (۵/۳/۱)
۲۸/۱۷	شطیط (۳/۳/۳)	۳۲/۱۷	ولیعصر (۴/۳/۳)	۱/۶۷	بوارده (۶/۳/۱)

منبع: یافته‌های تحقیق

نتایج جدول (۵) به خوبی نشان می‌دهد که محلات وابسته به صنعت نفت به علت داشتن رتبه‌های مطلوب (پایین‌ترین رتبه‌ها) اختلاف فاحشی را با سایر محلات شهری آبادان ایجاد کرده‌اند. به طوری که محله بوارده و بریم هر دو به با میانگین رتبه ۱/۶۵ و ۱/۶۷ و محله هلال بریم با میانگین رتبه ۶/۳۳ به طور قابل ملاحظه‌ای با میانگین رتبه‌های سایر محلات شهری آبادان فاصله و اختلاف دارند.

سنجش تفاوت بین محلات وابسته به صنعت نفت با سایر محلات شهری آبادان در توسعه یافتگی اقتصادی از طریق آزمون t گروه‌های مستقل (با تأکید بر جدایی‌گزینی)

برای سنجش تفاوت محلات وابسته به صنعت نفت با سایر محلات شهری آبادان در توسعه یافتگی اقتصادی، از آزمون t گروه‌های مستقل استفاده شده است به طوری که گروه یک شامل

محله وابسته به محله وابسته به صنعت نفت^۱ (بریم، بوارده، هلال بریم، سیکلین، کارگریک، کارگر دو، منازل شرکتی و قدس شرکتی) و گروه دو شامل سایر محلات شهری آبادان است.

جدول (۶)، نتایج آزمون لوین و آزمون t برای سنجش تفاوت در توسعه یافتگی اقتصادی دو گروه محلات وابسته به صنعت نفت و سایر محلات شهری آبادان

فاصله اطمینان ۹۵ درصد تفاوت		خطای استاندارد د	تفاوت میانگین ن	معنی داری	درجه آزادی	T	معنی داری	F	در شرایط پیش فرض برابری واریانس ها	شاخص های آماری	شرایط آزمون t	آزمون لوین برای برابری واریانس	ازمون t برای بررسی برابری (یا نابرابری) میانگین	منبع: یافته‌های تحقیق	متغیر توسعه اقتصادی	
																حد بالا
۴/۷۱۷	۱/۴۶۳	۰/۸۰۲	۳/۰۹۰	۰/۰۰۰	۳۷	۳/۸۴۹	۰/۰۰۳	۱۰/۳۴۴								
۵/۷۰۲	۰/۴۷۸	۱/۱۳۵	۳/۰۹۰	۰/۰۲۶	۸/۰۹۳	۲/۷۲۳			در شرایط عدم رعایت پیش فرض برابری واریانس ها							

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به مندرجات جدول (۶)، مشخص می‌شود که در آزمون لوین، مقدار F برابر با ۱۰/۳۴۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۳ است، لذا چون آزمون لوین معنی‌دار است، باید

۱- محلات وابسته به شرکت نفت به کمک مشاور طرح و آمایش تفصیلی شهر آبادان و معاونت شهرسازی شهرداری آبادان انتخاب و شناسایی شدند.

اعداد مربوط به سطر دوم جدول مد نظر قرار گیرند (شرایط عدم رعایت پیش فرض برابری واریانس‌ها). بر این اساس مشاهده می‌شود که مقدار t برابرست با $۲/۷۲۳$ و سطح معنی‌داری برابر با $۰/۰۲۶$ است. همچنین حد پایین با $۰/۴۷۸$ و حد بالا با $۵/۷۰۲$ ، هر دو اعداد مثبتی هستند. لذا می‌توان گفت که تفاوت معنی‌داری بین محلات وابسته به صنعت نفت با سایر محلات شهری آبادان در توسعه یافتگی اقتصادی وجود دارد که این خود نوعی عدم تعادل فضایی و جدایی‌گزینی اقتصادی را در محلات شهر آبادان به دنبال داشته است بطوری که محلات وابسته به شرکت نفت با اختلاف معنی‌دار و فاحشی به لحاظ اقتصادی سبب شکاف در ساختار اقتصادی محلات شده‌اند.

تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه فضایی شهر آبادان با استفاده از روش تحلیل مسیر^۱

در بخش میزان معنی‌داری اثرات متغیر تعداد شاغلین صنعت نفت به عنوان متغیر مستقل از طریق متغیر اقتصادی (میانگین شاخص‌های هر محله در هر متغیر که با استفاده از روش بی‌مقیاس سازی خطی محاسبه شده است) بر متغیر توسعه فضایی به عنوان متغیر وابسته (که از متغیر اقتصادی حاصل شده است) سنجیده شده است. خلاصه نتایج حاصل از تحلیل به کمک نرم افزار PLS به همراه آثار مستقیم و غیرمستقیم متغیر صنعت نفت بر توسعه فضایی، در جدول زیر آورده شده است:

جدول (۷) اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیر صنعت نفت بر توسعه فضایی شهر آبادان

توسعه فضایی	اقتصادی			شاغلین صنعت نفت			
	مستقیم	رکاب	غیر مستقیم	مستقیم	رکاب	غیر مستقیم	
۰/۴۸۰	-	۰/۶۱۲	-	۰/۶۱۲	-	-	شاغلان صنعت نفت
-	۰/۵۸۹	-	-	-	-	-	اقتصادی

منبع: یافته‌های تحقیق

^۱ . Path Analysis

همچنانکه ملاحظه می‌شود در روابط مستقیم متغیر اقتصادی (X_2)، دارای تأثیر بسزایی بر متغیر وابسته (توسعه فضایی) می‌باشند به عبارت دیگر اثر متغیر شاغلین صنعت نفت از طریق متغیر اقتصادی، بر متغیر وابسته محاسبه گشته و مقدار آن $۰/۴۸۰$ است که این اثر قابل توجه می‌باشد.

$$X_1(۰/۶۱۲) = \text{شاخص اقتصادی}$$

بنابراین می‌توان گفت تأثیر شاخص شاغلان صنعت نفت (X_1) بر شاخص اقتصادی (X_2) برابر با $۰/۶۱۲$ می‌باشد که تأثیر قابل ملاحظه‌ای است. از این رو متغیر شاغلان صنعت نفت از طریق متغیر اقتصادی تأثیر زیادی را بر توسعه فضایی دارد.

جدول (۸) سنجش معنی‌داری اثرات کل (مستقیم و غیر مستقیم) متغیرهای مورد مطالعه با روش بوت

استرپ

اثرات	نمونه اصلی	میانگین نمونه	انحراف استاندارد	T آماره	P ارزش
اثر متغیر شاغلین صنعت نفت بر متغیر اقتصادی	۰/۶۱۲	۰/۵۹۸	۰/۱۳۵	۴/۵۴۱	۰/۰۰۰
اثر متغیر اقتصادی بر متغیر توسعه فضایی	۰/۵۸۹	۰/۶۰۱	۰/۰۶۱	۹/۵۹۲	۰/۰۰۰
اثر متغیر شاغلین صنعت نفت بر متغیر توسعه فضایی	۰/۴۸۰	۰/۴۴۶	۰/۱۹۵	۲/۴۶۱	۰/۰۱۴

منبع: یافته‌های تحقیق

نتایج بیانگر آن است که اثر مستقیم متغیر شاغلین صنعت نفت بر متغیر اقتصادی معنی‌دار است (ارزش P برابر است با $۰/۰۰۰$). همچنین اثرات مستقیم متغیر اقتصادی بر متغیر وابسته (توسعه فضایی) کاملاً معنی‌دارند. در نهایت نتایج بوت استرپ مشخص ساخت که اثر غیرمستقیم متغیر شاغلین صنعت نفت از طریق اقتصادی بر متغیر توسعه فضایی معنی‌دار است. به بیان دیگر تنها اثر متغیر شاغلین صنعت نفت بر متغیر توسعه فضایی، اثری غیرمستقیم است که نتایج بوت استرپ معنی‌داری اثر مذکور را با میانگین نمونه قابل توجه $۰/۴۴۶$ و ارزش P $۰/۰۱۴$ ، تأیید می‌نماید. بر اساس آنچه در بحث تحلیل مسیر ذکر شد، می‌توان گفت که عامل صنعت نفت بصورت قابل ملاحظه و معنی‌داری توسعه فضایی شهر آبادان را تحت تأثیر قرار داده است.

نتیجه گیری

نتایج پژوهش بیانگر آن می‌باشد، که صنعت نفت بر ساختار فضایی- اقتصادی شهر آبادان به طور مشخص اثر گذار بوده است؛ بگونه‌ای که محلاتی مانند: بریم، بوارده وهلال بریم، در بین محلات ۳۹ گانه شهر حائز بالاترین رتبه و امتیاز و صرفاً بخاطر وابسته بودن به شرکت نفت، حمایت‌های آن شرکت و توجه هر بیشتر مدیریت شهری آبادان از استانداردها و امتیازات لازم هر چه بیشتر شاخص‌ها برخوردار بوده‌اند و در طرف مقابل سایر محلات شهری که به تبع فعالیت‌های صنعت نفت در کنار آنها به صورت ارگانیک بوجود آمده اند، فاقد و یا محروم از امکانات لازم بوده اند که تأثیر اینگونه شکل از توسعه و توزیع ناعادلانه در ساختار فضایی شهر باعث ایجاد نوعی دوگانگی فضایی، عدم تعادل و جدایی‌گزینی به لحاظ قشربندی در سطح محلات از حیث شاخص‌های اقتصادی در شهر شده است. به نحوی که غالب محلات شهری آبادان توسعه نیافته و یا محروم از خدمات شهری مطلوب مواجه اند که این امر لزوم توجه مدیران شهری را به رعایت مقوله عدالت اجتماعی و توزیع یکسان و برابر خدمات شهری را در بین محلات شهری آبادان می‌طلبد. بنابراین استقرار صنعت نفت در شهر آبادان اثرات متفاوتی بر ساختار فضایی اقتصادی شهر آبادان به دنبال داشته است، و نتایج آن می‌تواند در پی بردن هرچه دقیق‌تر و بهتر برنامه‌ریزان و مدیران شهری به وجود نابرابری‌های اقتصادی- اجتماعی و ناهمگونی‌های شکل گرفته در ساختار فضایی- کالبدی شهر و شناخت و تسلط شهرسازان و مدیران شهری بر ساختار فضایی گذشته و حال به منظور نظارت و کنترل دایمی بر روند توسعه کالبدی - فضایی شهر کمک شایانی داشته باشد. و تحلیل واقع بینانه‌ی از ساختار فضایی شهر در ارتباط با تغییرات سطوح می‌تواند به تعریف و اصلاح آن در توسعه مجدد بافت‌های قدیمی کمک نماید و نابرابری‌های اجتماعی- اقتصادی ناشی از ساختار نابرابر و نامنسجم در شهر را کاهش دهد.

منابع و مآخذ:

- ۱- آسایش، ح، مشیری، ر (۱۳۸۷)، روش شناسی و تکنیک‌های تحقیق علمی در علوم انسانی با تأکید بر جغرافیا، نشر قومس، چاپ سوم، تهران. ۲۳۶.
- ۲- بشارتی فر، صادق، قادری، اسماعیل و پیشگاهی فرد، زهرا (۱۴۰۱)، نقش صنعت نفت در الگوی توسعه فیزیکی نفت شهر (مطالعه موردی: نفت شهر آبادان)، فصلنامه آمایش محیطی، شماره ۱۸۷، ۵۷-۱۶۵.
- ۳- توکلی نیا، ج (۱۳۷۹)، تأثیرات اقتصادی - فضایی شهرک‌های صنعتی بر منطقه بزرگ تهران (نمونه موردی غرب و جنوب تهران)، پایان نامه دکترا جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت معلم. ۳۷۸.
- ۴- حسینی، علی، پوراحمد، احمد، و کرامت اله زیاری، (۱۳۹۷)، تحلیل ساختار فضایی شهری با تأکید بر بعد جمعیتی رویکرد ریخت شناسی شهر چند هسته ای. مورد مطالعه: شهر تهران، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال هشتم، شماره مسلسل سی ام. ۳۸-۱۹.
- ۵- خیرالدین، رضا و دیگران، (۱۳۹۲)، تحلیل تحولات فضایی کلان شهرها در ارتباط با تغییرات قیمت نفت در ایران (نمونه مورد مطالعه: کلان شهر تبریز) نشریه علمی- پژوهشی انجمن علمی و معماری و شهرسازی ایران، شماره ۶، تهران. ۳۵-۱۷.
- ۶- سازمان راه و شهرسازی، استان خوزستان (۱۳۹۵)، طرح تفصیلی شهر آبادان.
- ۷- سجادی، ژیللا و دیگران (۱۳۸۶)، بررسی تطبیقی تحولات مکانی- فضایی شهرهای رودهن و بوهن، نشریه علوم جغرافیایی، شماره ۸ و ۹، تهران. ۱۳۸-۱۱۹.
- ۸- سلیمانی، محمد (۱۳۷۲) صنعتگرایی و تحولات شهرنشینی اراک با تأکید بر تأثیرات متقابل شهر اراک و شهر صنعتی، رساله دکترای جغرافیای شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ۴۵۰.
- ۹- شیخ زاده، ج. (۱۳۹۰)، نفت ایران عامل یا مانع توسعه، شرکت سهامی انتشار، چاپ اول، تهران. ۲۷۶.
- ۱۰- شیرازی، م. (۱۳۹۳) سیمای شهری و جاذبه‌های گردشگری آبادان، انتشارات افرند، چاپ دوم، تهران، ۱۳۹.
- ۱۱- طرح بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهر آبادان (۱۳۸۸).

- ۱۲- طهماسبی مقدم، حسین، تیموری، اصغر (۱۳۹۹)، تحلیل فضایی پایداری شاخص‌های کمی مسکن در نواحی شهری با استفاده از مدل تودیم (مطالعه موردی: شهر زنجان)، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۵۰، ۱۴۹-۱۳۳.
- ۱۳- عباسی ورکی، الهام، توکلی نیا، جمیله، ساجدی، ژیلا و مظفر صرافی (۱۴۰۲)، تحلیل ساختاری- کارکردی سازمان فضایی منطقه شهری قزوین، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۶۰، ۲۰-۱.
- ۱۴- علی اکبری. ا. (۱۳۹۲)، ساختار شناسی بردارهای شهرنشینی در ایران، انتشارات مهکامه، چاپ دوم، تهران. ۲۸۰.
- ۱۵- غلامرضا رضایی، ضرغام (۱۳۸۶)، عملکرد شهرهای صنعتی در توسعه منطقه ای (موردی: شهرک صنعتی شماره ۱ خرم اباد)، رساله دکترا جغرافیا، دانشگاه تهران ۴۲۳.
- ۱۶- فریدی. (۱۳۸۷)، جغرافیا و شهرشناسی، انتشارات دانشگاه تبریز، چاپ سوم، تبریز. ۵۸۷.
- ۱۷- فیروزنیا، قدیر، ربانی، محمد رضا (۱۳۹۲)، تحلیل نقش صنعت در روند تحول سکونتگاه‌ها (مطالعه موردی نظر اباد)، فصلنامه برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی، سال اول، شماره سوم، ۱۱۲-۱۰۳.
- ۱۸- کلانتری. خ. (۱۳۹۲)، مدل‌های کمی در برنامه‌ریزی (منطقه ای، شهری و روستایی)، فرهنگ صبا، چاپ دوم، تهران، ۲۶۴.
- ۱۹- مشهدی زاده دهاقانی. ن. (۱۳۷۴)، تحلیلی از ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری در ایران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، تهران، چاپ پنجم، ۵۰۶.
- 20- Bertaud, Alain, (2003): Tehran spatial Structure: Constraint and Opportunities for future Development, National Land and Housing Organization National Housing Committee, Ministry of Housing and Urban Development Islamic Republic of Iran.
- 21- Couch and Karachi , J.(2000), Controlling Urban Sprawl: Some Experiences from Liverpool, Citi's.
- 22- Housing Sector in the Hedges', J. and may yes, Sand Toxics, I. (2003) Transition of the East- Central European Countries. Budapest: USAID.
- 23- Jenks, M, (2000), Acceptability of Urban in ten Suffocation. Achieving Sustain able Urban Form, London, Spoon press.
- 24- shahb, M, (2002) social and economic changes in the united Arab emirates in Ghareeb, E, and AI Abed. (ends) perspective on the united Arab Emirates, (sedation) London, trident press, pp29-30.

-
- 25- Wiedmann, F, Salama, M. A and Thirstier A, (2012), Urban Evolution of the City of Doha An Investigation into the Impact of Economic Transformations on Urban Structures, URBAN EV, (29:2), pp.61-35.
- 26- Zhao, P. (2013). The impact of urban sprawl on social segregation in Beijing and a limited role for spatial planning. Tijdschrift voor economistic en social geography, 104(5): 571-587.